

ÜNİTE NO: VIII

YAZIM KURALLARI VE NOKTALAMA İŞARETLERİ

AMAÇLAR:

- 1.Sözcüklerin doğru yazılmasını sağlamak
- 2.Yazılanın kolay anlaşılmasını sağlamak
- 3.Yazının etki gücünü artırmak

ANAHTAR KELİMELEER:

Yazım, yazımda ilke, sesçil yazım, yazımda gelenek, kuralcı yazım, alıntı sözcük,noktalama işaretleri, nokta, virgöl, noktalı virgöl, iki nokta, üç nokta, sıra noktalar, soru işareti, ünlem işareti, kısa çizgi, uzun çizgi, tırnak, denden, ayraç, köşeli ayraç, yayayraç, kesme işareti.

İÇİNDEKİLER:

I. YAZIM KURALLARI

- A. Yazımda İlke
- B. Ses Olaylarının Yazıma Etkisi
- C. Yazımı Sorunlu Sözcüklerin Doğru Yazılışı

ÖZET:

Türkçenin yazımında ana ilke her sesin bir harfle yazılmasıdır. Bu, dilimizin yazımında sesçil yazımın önde olduğunu gösterir. Ayrıca kurallara bağlılıktan da yararlanırız. Gelenekçi yazım, alfabenin yeni olması nedeniyle göz önüne alınmaz. Yalnız bir gelenek oluşturacak imla ve yazım kuralları kılavuzlarından yararlanabiliriz.

Sesçil bir yazım kullandığımız için ses olaylarının yazımımıza etkisini göz önünde bulundurmalıyız. Ünlü düşmesi, ünlü değişmesi, ünsüz değişmesi ve benzeşmesi gibi ses olaylarının yazımda etkisi vardır.

Yazımda sorun yaşadığımız birkaç sözcük var: De bağlacı, ki bağlacı, mi soru sözcüğü, değil sözcüğünün yazılışı sorun yaratmaktadır.

Yazımla ilgili özel durumlar da var: İle, idi imiş, iken sözcüklerinin iki türlü yazılışı vardır. Bunlardan başka isim-fiillerin, pekiştirilmiş sıfatların, sayıların, alıntı sözcüklerin yazılışında geçerli tavırların bilinmesi gerekir.

Satır sonunda sözcüklerin bölünmesi klavyede sorun olmaktan çıkmıştır. Ancak elle yazılmada öğrencilere bir ortak tutum benimsetmelidir.

Yeni alfabede iki türlü harf kullanımı söz konusudur. Büyük harflerin nerelerde kullanıldığı sekiz ana madde olarak belirlenmiştir.

Bitişik ve ayrı yazılması gereken birleşik sözcükler, yazımımızda en önemli sorun haline gelmiştir. Biz, bitişik yazılması gerekenleri örneklendirdik. Bitişik yazılması gerekmeyenlerin ayrı yazılacakları görüşünü vurguladık

Noktalama işaretlerini tek tek ele alarak; ya edebiyatımızdan, ya kendi kurduğumuz cümlelerden örnekler vererek kavratmaya çalıştık. Kısaltmalar günümüzde giderek önem kazanan bir alan oldu. Ana çizgileri ile kısaltmaların yazılışındaki ilkeleri sıraladık. Yaygın kısaltmalardan örnekler verdik.

Gerek yazım kurallarında, gerekse kısaltmalarda TDK'nin Yazım Kılavuzu 2005 baskısını ölçü aldığımızı da belirtelim.

I.YAZIM KURALLARI

A.YAZIMIMIZDA İLKE

Bir dilin sözcüklerinin ses, kural ve gelenek etkenlerine göre yazıya geçirilmesine yazım denir. Türkçenin yazımında her sesin bir harfle yazılması ilkesi benimsenmiştir... Sözcüklerin her sesini yazıda göstermeyi

amaçlayan yazımlara sesçil yazım denir. Dilimizde yazımı yönlendiren etkenlerden "ses" önceliklidir. Söz gelişi "ne" sözcüğünün yönelme durumu ekini alarak "neye" biçimine girmesi söz konusu iken ünlü daralmasına uğrayarak "niye" biçiminde yazılması sesçil yazımın bir sonucudur.

Türkçenin yazımında "kural" ilkesi de zaman zaman devreye girer. Kurala dayalı yazımlarda sözcüklerin kökenlerinde bulunup da bugün söylenmeyen seslerin yazıda korunması esastır. Söz gelişi "gözle-" eyleminin olumsuz biçiminden sonra "-an" eki getirilince, -ma olumsuzluk eki -mı' ya dönüşür; ama söyleyişteki bu değişme yazımda göz önüne alınmaz. Yine "de" bağlacı cümle içinde ünsüz sertleşmesine uğrasa da yazılışta değişikliğe uğramaz. "Çocuk ta ağladı." deriz; ama "Çocuk da ağladı." biçiminde yazarız. Bu durumlar kökensel yazım da denilen kurala bağlılığın bir sonucudur.

Türkçenin yazımında "gelenek" etkeninden yararlanamıyoruz. Latin temelinden alınan alfabemizin yeniliği gelenekten yararlanmaya olanak vermemektedir. Ancak bugüne kadar yeni alfabeyle dilimizin yazımını düzenleyen "imlâ veya yazım kılavuzları" bir gelenek oluşturacak sayı ve yeterliğe ulaşmışlardır. Yazımda sorunlarla karşılaşınca öncekilerin deneyimlerinden yararlanmaya kalkışmak gelenek etkeninden yararlanmak anlamına gelir.

Alfabemizde g, k harflerinin ikişer sesi karşılaması alıntı sözcüklerin yazılışında sorun yaratmaktadır. Özellikle bu ünsüzlerin ince okunuşunu sağlamak için kullanıldıkları sözcükte kendilerinden sonra gelen a ve u ünlülerinin üstüne inceltme işareti konulmaktadır: *Karargâh, mahkûmiyet, mahkûm, sükûn, sükûnet, imkân, mekân* gibi.

Kişi ve yer adlarında ince / ünsüzünden sonra gelen a ve u ünlülerinde düzeltme işareti kullanılmaması eğilimi yaygındır. Özellikle alıntı sözcüklerin yazımında ince / ünsüzünü taşıyan bir sözcüğün alındığı dilde işaretsiz yazılması çeşitli yazım kılavuzlarında örnek gösterilmektedir.

Yazı dilimize Arapça ve Farsçadan giren sözcüklerde â, û, î, uzun ünlüleri de bulunmaktadır. Uzun ünlülerin yazımda gösterildiği iki alan vardır:

a. Sesteşliği önlemek için: *adet* (sayı), *âdet* (gelenek); *alem* (bayrak), *âlem* (evren); *alim* (her şeyi bilen), *âlim* (bilgin); *aşık* (eklem kemiği), *âşık* (seven); *hakim* (hikmet sahibi), *hâkim* (yargıç); *hal* (pazar yeri), *hâl* (durum); *hala* (babanın kız kardeşi), *hâlâ* (henüz); *şura* (şu yer), *şûra* (danışma kurulu).

UYARI : *Katil* (öldürme) ve *kadir* (değer) sözcükleriyle karışma olasılığı olduğu hâlde *katil* (*ka:til* = öldüren) ve *kadir* (*ka:dir* = güçlü) sözcüklerinin düzeltme işareti konmadan yazılması yaygınlaşmıştır

b. Nispet i'sinin belirtme durum eki i ile karışmasını önlemek için:
Askerî, edebî, hakikî, ilmî, resmî...

Nispet i'sinin bu kullanılışı da bir tür sesteşliği önlemeye yöneliktir. Söz gelişi "resmî açıklama" ile "manzara resmi" ,"askerî araç" ile "Türk askeri" , "tarihî araştırma" ile "Türk tarihi" tamlamalarındaki ortak sözcüklerin birbirine anlamca karıştırılması önlenmiş olacaktır.

A.SES OLAYLARININ YAZIMA ETKİSİ

Türkçenin yazılışında tek sese tek harf ilkesi benimsendiği için genellikle büyük sorunlarla karşılaşılmaz. Ancak, yazımda etkili olan ses olaylarının yol açtığı ses değişimleri de vardır: a - ı, e - i değişmesi

Dilimizde *a*, *e* ünlüsü ile biten eylemlerin şimdiki zaman çekiminde, söyleyişte de yazılışta da *a* sesleri *ı*, *u*; *e* sesleri *i*, *ü* olur: *Başıyor*, *kaniyor*, *oynuyor*, *doymuyor*; *izliyor*, *diyor*, *gelmiyor*, *gözlüyor*.

UYARI: Birden çok heceli olup *a*, *e* ünlüleri ile biten eylemler, ünlüyle başlayan ek aldıkları zaman bu eylemlerdeki *a*, *e* ünlülerinde söyleyişte yaygın bir daralma (*ı* ve *i*'ye dönme) eğilimi görülür. Ancak, söyleyişteki *ı*,

i sesleri yazıya geçirilmez: *Başlayan, yaşayacak, atlayarak, saklayalı, atmayalım, gelmeyen, izlemeyecek, gitmeyerek, gizleyeli, besleyelim.*

Buna karşılık tek heceli olan *demek* ve *yemek* eylemlerinde, söyleyişteki *i* sesi yazıya da geçirilir: *diyen, diyerek, diyecek, diyelim, diye; yiyen, yiyerek, yiyecek, yiyelim, yiye, yiyince, yiyip.* Ancak *deyince, deyip* örneklerindeki *e* yazılıştta korunur.

i - ı değişmesi

Dilimize Arapçadan giren sözcüklerde kalın *k*'den sonra gelen *i* sesi, *ı*'ya döner ve *ı* ile yazılır:

İnkılâp, inkıraz, inkısam.

u - ü değişmesi

Arapçadan dilimize girmiş birçok özel adda görülür: “ *Abdülaziz, Abdülhamit, Abdülkadir, Abdülkerim, Abdülmecit, Abdürrahim, Abdüsselâm.*

UYARI: *Abdullah, Abdurrahman* gibi birkaç örnekte *u* korunmuştur.

Ünlü düşmesi

Dilimizde iki heceli birtakım sözcüklere ünlüyle başlayan bir ek getirildiği zaman ikinci hecedeki dar ünlüler genellikle düşer ve bu ünlüler yazılmaz: *Beniz / benzi, beyin / beynim, beyne, boyun / boynu, böğür /*

böğrüm, burun / burnu, geniz / genzi, göğüs / göğsün, gönül / gönlün, karın / karnı, oğul / oğlu, resim / resme; çevirmek / çevrilmek, devirmek / devrilmek

b - p değişmesi

Alıntılarda *s* ünsüzünden sonra gelen *b* sesi ünsüz benzeşmesine uğrayarak *p*'ye dönüşür ve *p* ile yazılır:

İspat, kispet, müspet, naspetmek, nispet, tespîh, tespit.

c- ç değişmesi

Alıntılarda sert ünsüzlerden önce gelen *c, ç* sesine dönüşür ve *ç* ile yazılır:

Eçhel, içtihat, içtimaî, içtinap, meçhul.

d - t değişmesi

Dilimize Farsçadan geçen *-dar* ekindeki *d* sesi sert ünsüzlerden sonra ünsüz benzeşmesine uğrayarak *t* sesine dönüşmüştür: *emektar, minnettar, silâhtar, taraftar*. Dilimize Arapçadan geçen *miktar* sözcüğü ile *Hayrettin, Seyfettin, Necmettin* gibi özel adlarda da *d* sesi *t*'ye dönmüştür.

ğ - v değişmesi

Dilimizde *o,ö* seslerinden sonra gelen *ğ*'lerin *v*'ye dönme eğilimi vardır: *döğmek, dövme; göğermek, gövermek; koğmak, kovmak; oğmak, ovmak; öğmek, övmek; söğmek, sövmek.* .

n - m değişmesi

Dilimizde *b* ünsüzünden önce gelen *n* ünsüzü genellikle *m*'ye dönüşür: *saklambaç* (< saklanbaç), *dolambaç* (< dolanbaç), *ambar* (< anbar), *amber* (< anber), *cambaz* (< canbaz), *çarşamba* (< çeharşenbe), *perşembe* (< pencşenbe), *çember* (< çenber), *kümbet* (< gunbed), *memba* (< menba), *mümbit* (< munbit), *tambur* (< tanbur).

UYARI: *İstanbul, Safranbolu, sonbahar, binbaşı, onbaşı* gibi sözcüklerde yazıda *n* sesi korunur.

B. YAZIMI SORUNLU SÖZCÜKLERİN DOĞRU YAZILIŞLARI

1. De bağlacının yazılışı:

De bağlacı başlı başına bir sözcüktür. Bu nedenle daima ayrı yazılır. De bağlacı sonuna geldiği sözcüğün son ünlüsüne uyarak kalınlaşır, “da” olur. Bu iki biçimlilik yüzünden ek sanılarak sonuna geldiği sözcüğe bitleştirilir. Ek sanılmasında bir etken de ad durum eki -de ile karıştırılmasıdır. Bu bağlaç “takı→ dahi” sözcüğünün kısalmasıyla doğmuştur. Cümleye “dahi, hatta, üstelik, ayrıca...” bağlaçlarının kattığı anlamlardan birini katar. -de durum eki ise kalma, bulunma anlamlı tümleçlerin sonunda bulunur. Ayırt etmek için cümleden çıkarılıp, cümlenin okunması gerekir. Cümlede anlatım bozukluğu oluşması durumunda ek olduğu anlaşılmalıdır:

Alnında ben var. → -da çıkarılınca cümle “*Alnın ben var.*” olur. Burada anlatım bozukluğu olmuştur. Öyleyse -da ektir ve bitişik yazılmalıdır.

Avlu da temizlendi. → -da çıkarılınca cümle “*Avlu temizlendi.*” olur. Burada anlatım bozulmamıştır. Öyleyse sözcüktür ve ayrı yazılır.

UYARI: De bağlacı ya ile birlikte kullanıldığında da ayrı yazılmalıdır:

Yazları Erdemli ya da Anamur’da geçiriyordu.

De bağlacının “de, da” biçimli olmasına karşılık -de eki “-de, -da, -te, -ta” olmak üzere dört biçimlidir. Ek olan -de özel adlara getirilince kesmeyle ayrılır. De bağlacından önce kesinlikle kesme kullanılmaz:

Köye bizden önce Burak da gitmişti.

Babasının aklı Burak’ta kalmıştı.

2. Ki bağlacının yazılışı:

Bağlaç olan ki, bir sözcük olduğundan daima ayrı yazılır . Ki bağlacının değişik görevleri vardır:

Baktı ki işin sonu kötüye gidiyor. (iki yargıyı bağlama)

Sen ki burçlara bayrak olacak kumaştasın! (A. N. Asya). (özneyi pekiştirme)

Ormanı sağ salım geçtiler mi ki? (şüphe)

Anne, Alicik kız ki kız! (Bir Masal'dan) (ikilemelerde kullanılışı)

Ki bağlacı belki çünkü, hâlbuki, mademki, meğerki, oysaki ,sanki” sözcüklerinde kalıplaşmıştır. Bu sözcüklerde bitişik yazılmalıdır.

Ki bağlacı ile ek olan -ki'nin yazımı karıştırılmamalıdır. -ki ekinin sıfat türetme ve ilgi zamiri görevlerinde kullanıldığını ve bitişik yazıldığını göz önünde tutmak gerekir:

Evdeki hesap çarşıya uymaz. (sıfat türetme eki)

Odanın lambası yanmıyor, mutfağınki yanıyor. (düşen tamlanın yerini tutan ek)

3. Mi soru sözcüğünün yazılışı:

Adları ve eylemleri soru biçimine sokan “mi” bir sözcük olduğu için daima ayrı yazılır. Sonunda kullanıldığı sözcüğün son hecesine uyduğu için dört biçime girer: mı,mi,mu,mü. Bu yüzden ona ek diyenler vardır. Çünkü çok biçimlilik eklere özgü bir niteliktir. Mi soru sözcüğü kendinden sonra gelen ekleri kendine bitişik olarak alır. Ek almayabilir de:

Odun muydu ? Kömür müdür ? Var mı? İş mi? (adları soru biçimine sokması)

Geldiler mi? Gelmiş miydi? Geliyor musun? (eylemleri soru biçimine sokması)

Mi, soru görevinden sıyrılrsa da ayrı yazılır:

Evi büyük mü büyüktü.

Tepeye çıktı mı gölü görürsün.

UYARI: Mi soru sözcüğü ile -me olumsuzluk ekinin daralmış biçimi birbirine karıştırılmamalı:

Onların yaptıklarını niçin göremiyorsunuz? (doğru yazım)

Onların yaptıklarını niçin göre miyorsunuz ? (yanlış yazım)

4. Değil Sözcüğünün Yazımı:

Alfabemizde “yumuşak ge” diye bilinen “ğ” harfinin okunuşu iki türdür. “Ağır, sağır, çağır, bağır...” gibi sözcüklerde art damak ünsüzü olarak seslendirilir; ancak “değil” sözcüğünde ön damak ünsüzlerinden “y” sesiyle okunur. Bu farklı okunuş, değil sözcüğünün yanlış yazılmasına da yol açar: “deyil” gibi. Aynı durum başka sözcüklerde de görülür: “Eyilmek, beyenmek, beyenilmek” gibi.

Hatırlatma:

Türkçenin yazımında ana ilke sese dayanmaktır. Sesçil yazım ana ilkedir. Örnek olarak de- fiilinden -e ekiyle türeyen deye sözcüğü diye biçiminde yazılır.

Hatırlatma:

Uzunluk işareti (^) nerelerde kullanılır?

- Sesteşliği kırmak için, örnek: Adem (yokluk), âdem (insan)
- Nispet görevli î için, örnek: Türk askeri, askerî okul

Hatırlatma:

Ki bağlacı ve ek olan -ki için örnekler verebilir misiniz?

- Gördü ki çanta karıştırılmış. (bağlama görevli sözcük)
- Yoldaki kazayı görmedin mi? (sıfat türeten ek)
- Onun işi kolay, benimki zor. (zamir görevli ek)